

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Omgang met regels

Plantenga, R.A.

Citation

Plantenga, R. A. (2024, September 26). *Omgang met regels*. SIKS Dissertation Series.
Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4093852>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4093852>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

5 Regels, regeldruk en nalevingsbereidheid

In Hoofdstuk 4 vonden we een eerste bewijs dat mensen hun ervaring van regeldruk op een verschillende wijze uiten: sommigen uiten (negatieve) confrontatie met regels in rationeel-instrumentele termen, anderen gebruiken daarvoor sociaal-emotionele termen. Het lijkt derhalve dat de twee dimensies van regeldruk zich onderscheiden door emotionaliteit, zoals in dit proefschrift wordt betoogd. In dit hoofdstuk zetten wij ons onderzoek naar de wijze waarop mensen met regels omgaan voort en vragen we ons af (1) wat motiveert om regeldruk te ervaren (motieven) en (2) welk effect heeft de emotionele verwerking van regeldruk op de bereidheid om regels op te volgen? Wat de motieven betreft willen we nagaan of mensen inderdaad regeldruk ervaren wanneer ze een regel als onrecht beschouwen.

Meer precies onderzoeken we met een enquête (Enquête-1) onze tweede en derde onderzoeksvraag die we in Hoofdstuk 1 als volgt hebben gedefinieerd.

OV2: *Welk effect heeft het schenden van instrumentele en/of sociaal-emotionele belangen door interventies op de beleving van regeldruk?*

OV3: *Welk effect heeft ervaring van regeldruk op de nalevingsbereidheid?*

De tweede onderzoeksvraag is geformuleerd naar aanleiding van ons vermoeden dat beleving van regeldruk binnen de beide dimensies verschillend wordt gemotiveerd. Zoals we in Hoofdstuk 2 aangaven, verwachten we dat binnen de rationele dimensie de beleving van regeldruk vooral door instrumentele motieven wordt ingegeven en dat binnen de ervaringsgerichte dimensie sociaal-emotionele motieven een belangrijke rol spelen. Dat instrumentele belangen vooral binnen de rationele dimensie worden gekoesterd konden we uit de regeldrukliteratuur opmaken waar de beleving van regeldruk voornamelijk wordt opgevat als een resultante van een kosten-batenafweging (instrumenteel).⁴⁵² Ons vermoeden dat binnen de ervaringsgerichte dimensie vooral sociaal-emotionele belangen een rol spelen ontleenden wij aan de theorie van Cropanzano die naast een instrumenteel motief een sociaal-emotioneel motief traceerde voor de psychische onrust (onrechtvaardigheidsbeleving) zoals mensen die

---

⁴⁵² Instrumentele belangen omschreven wij in 1.2.2 als profijtige zelfbelangen die met objectieve kosten-batenanalyses kunnen worden vastgesteld.

bij de omgang met regels en bij andere interventies van autoriteiten ervaren. Het resultaat van ons trendonderzoek ondersteunt ons vermoeden dat de ervaringsgerichte, emotionele, dimensie van regeldruk geassocieerd kan worden met sociaal-emotionele belangen zoals het hebben van *vertrouwen* (*trust*) en een *stem* (*voice*).

In dit onderzoek bevragen we met behulp van een enquête mensen over situaties waarin regels instrumentele en sociaal-emotionele belangen van de deelnemers (a) bedreigen of (b) juist beschermen. Vervolgens onderzoeken wij hun regeldrukoordeel (variërend van zeer mee oneens tot zeer mee eens dat ik door de regel onder druk wordt gezet) en gaan in de verschillende situaties na of ze bereid zijn om de regels na te leven.

Wij hebben, om de regeldruk bij de deelnemers op te roepen, vier regels uit de praktijk van de deelnemers (al dan niet) laten conflicteren met de volgende (1) instrumentele en (2) sociaal-emotionele belangen.

(1) In de situaties waarin instrumentele belangen worden bedreigd (dan wel beschermd) lijken overwegingen van *nut en noodzaak* van de regel belangrijke begrippen. De achtergrond hiervan is dat dergelijke belangenafwegingen de perspectieven van nutsmaximalisatie en eigenbelang weerspiegelen die kenmerkend zijn voor instrumentele keuzes.⁴⁵³

(2) Volgens de literatuur zijn bij bedreigingen van sociaal-emotionele belangen *stem* en *vertrouwen* de belangrijke begrippen.⁴⁵⁴ Deze stelling lijkt verder ondersteund te worden door de bevinding uit Hoofdstuk 4 dat het ervaringsgerichte discours sterk samenhangt met het gebruik van de woorden *trust* en *voice*. In de situaties waar sociaal-emotionele belangen worden bedreigd (dan wel beschermd) leggen we daarom de nadruk op overwegingen van *vertrouwen* en *het hebben van een stem*.

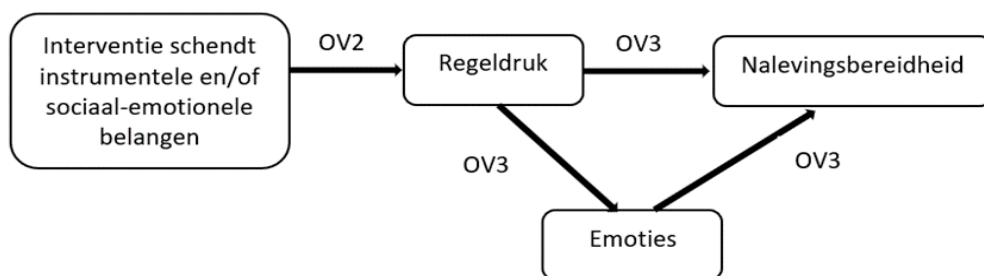
⁴⁵³ Zie de Jonge 2009: De Rationele Keuzetheorie (Adam Smith) is oorspronkelijk een economische beslissingsleer en gaat ervan uit dat mensen binnen een sociale context streven naar het maximaliseren van hun eigenbelang of welzijn (nutsmaximalisatie). Zij maken rationele keuzen door de kosten en baten van situaties tegen elkaar af te wegen en te kiezen voor de situatie met de meeste baten in verhouding tot de kosten. Instrumentele belangen omschreven wij in 1.2.2 als profijtige zelfbelangen die met objectieve kosten-batenanalyses kunnen worden vastgesteld.

⁴⁵⁴ Van den Bos 1999; De Cremer & Tyler 2007; Klaming & Bethlehem 2007; Van Dijke & Verboon 2011.

We verwachten op basis van wat wij bij de introductie van onderzoeksvragen OV2 en OV3 in subsectie 1.4.3 hebben gesteld de volgende vier resultaten:

- (1) Het bedreigen of juist beschermen van de belangen door regels, heeft effect op de beleving van regeldruk.
- (2) Het bedreigen of juist beschermen van de belangen door regels heeft tevens effect op de bereidheid om die regels na te leven.
- (3) De beleving van regeldruk beïnvloedt de nalevingsbereidheid.
- (4) De emotionele lading (van de beleving van regeldruk) medieert het effect dat regeldrukinformatie op nalevingsbereidheid heeft.

Schematisch hebben wij deze relaties in subsectie 1.4.3 als volgt weergegeven.

Figuur 5.1: Onderzoek schema voor OV2 en OV3

5.1 Methode van onderzoek

In deze sectie beschrijven we de opzet (de enquête) en methode (vraagstellingen) van onderzoek. In 5.1.1. behandelen wij de deelnemers en in 5.1.2 de procedure. Vervolgens behandelen wij de geïnformeerde toestemming in 5.1.3. In 5.1.4 beschrijven wij de vier regels die wij de respondenten hebben voorgelegd. In 5.1.5 behandelen wij tenslotte de zeventien uitspraken waarop de respondenten konden reageren door de mate van instemming met deze uitspraken aan te geven.

5.1.1 Deelnemers

In totaal vulden 129 studenten (53 mannen en 76 vrouwen) (8 *outliers* werden verwijderd⁴⁵⁵) van 21 opleidingen van de Haagse Hogeschool vrijwillig de enquête in. Ze waren allen tussen de 17 en 39 jaar oud (*M* leeftijd = 22,5 jaar). Deze studenten werden ofwel door hun eigen docent of door de onderzoeker benaderd met de vraag of ze aan dit onderzoek wilden meewerken.

5.1.2 Procedure

Studenten werden uitgenodigd om deel te nemen aan een onderzoek naar *de invloed van regels in het algemeen*. In sommige gevallen deelden docenten de enquête uit in de klas, in andere gevallen benaderde de onderzoeker studenten op de Hogeschool waar ze de enquête konden invullen. De zelf samengestelde enquête bestond uit 73 vragen. Als introductie werden de studenten geïnformeerd over onderwerp en procedure. Daarna kregen zij een korte beschrijving van het doel van het onderzoek. Vervolgens ontvingen zij de garantie van anonimiteit en kregen uitleg over de wijze waarop zij de resultaten van het onderzoek konden verkrijgen. De enquêtes werden onmiddellijk na voltooiing geretourneerd. Het invullen van de enquête duurde ongeveer een kwartier.

5.1.3 Geïnformeerde toestemming en demografische vragen

De enquête begon met een geïnformeerde toestemming. Daarna volgden vijf demografische vragen, die betrekking hadden op het studiegebied, het studiejaar, de leeftijd, het geslacht en de etniciteit van de deelnemer.⁴⁵⁶

5.1.4 Vier regels

Centraal in dit onderzoek stonden vier regels uit de onderwijspraktijk van de Hogeschool.

(A) Drie van deze regels legden de nadruk op een verbod:

(1^e verbod) op te laat komen in de les (Regel 1),

---

⁴⁵⁵ De inspectie van de antwoordformulieren vooraf, bracht 8 extreme *outliers* aan het licht die uit de dataset werden verwijderd. Deze *outliers* hadden betrekking op deelnemers die duidelijk probeerden de vragen niet serieus te beantwoorden, zoals onder andere blijkt uit een eentonige score voor alle items of het niet voltooien van meer dan 50% van de items.

⁴⁵⁶ Deze demografische variabelen hadden weinig invloed op de belangrijkste analyses van het onderzoek.

(2^e verbod) op samenwerking bij een thuisopdracht (Regel 2) en

(3^e verbod) op praten en eten tijdens de lessen (Regel 4).

(B) De overige regel was gericht op een strikte en gedetailleerde instructie voor het inleveren van een opdracht (Regel 3).

De regels werden als volgt beschreven:

Regel 1:

“Stel dat er bij jouw opleiding de volgende regel geldt: Studenten dienen 5 minuten voordat de les begint in het lokaal aanwezig te zijn. Indien een student niet op de gegeven aanvangstijd aanwezig is, wordt hij/zij niet meer toegelaten.”

Regel 2:

“Stel dat er bij jouw opleiding de volgende regel geldt: Bij deze thuiswerkopdracht mag de student op geen enkele wijze met een medestudent samenwerken. Indien docent er achter komt dat er wel samengewerkt is, dan krijgen de studenten die samengewerkt hebben ieder een onvoldoende.”

Regel 3:

“Stel dat er bij jouw opleiding de volgende regel geldt: Werkstukken dienen bij de verantwoordelijke docent ingeleverd te worden. Dit kan uitsluitend door een geprinte versie aan de docent persoonlijk te overhandigen op woensdag 10 juli tussen 15:00 en 16:00 uur in kamer SL 455. Werkstukken die op een andere wijze zijn ingeleverd worden niet beoordeeld.”

Regel 4:

“Stel dat er bij jouw opleiding de volgende regel geldt: Tijdens de les mag er door de studenten niet gegeten of gedronken worden. Studenten mogen niet met elkaar praten, tenzij dit door de docent wordt gevraagd of toegestaan. Indien een student zich hier niet aan houdt wordt hij/zij uit de les verwijderd.”

5.1.5 Zeventien uitspraken

Met betrekking tot elke van de vier regels werden aan de student 17 uitspraken voorgelegd. Vervolgens werd van hen op een 7-puntsschaal (met 1=zeer mee oneens, en 7=zeer mee eens). De twee afhankelijke variabelen werden gemeten door telkens, bij ieder van de vier

regels, antwoord te geven op 2 uitspraken. Vervolgens werden de onafhankelijke variabelen gemeten door telkens, bij ieder van de vier regels, antwoord te geven op 15 uitspraken. Zo verkregen wij 17 variabelen die als volgt waren verdeeld over acht klassen (A t/m H):

- A één afhankelijke variabele over de nalevingsbereidheid,
- B één afhankelijke variabele over de *ervaren druk*,
- C één onafhankelijke variabele met informatie over het *nut van de regel*,
- D één onafhankelijke variabele met informatie over de *noodzaak van de regel*,
- E vier onafhankelijke variabelen met betrekking tot informatie over *straf*,
- F één onafhankelijke variabele met informatie over *pakkans*,
- G vier onafhankelijke variabelen met informatie over het hebben van een *stem*, en
- H vier onafhankelijke variabelen met informatie over *vertrouwen*.

Om de variabelen te kunnen meten hebben wij de uitspraken als volgt ingedeeld.

(A en B) De *afhankelijke* variabelen: nalevingsbereidheid en ervaren druk

Eerst vroegen we naar de mate van instemming met de volgende twee uitspraken:

- (1) "Ik ben bereid deze regel op te volgen."
- (2) "Ik voel me door deze regel onder druk gezet."

(C t/m H) De *onafhankelijke* variabelen: nut, noodzaak, straf, pakkans stem en vertrouwen.

Na de boven genoemde twee vragen volgden bij iedere van de vier door ons gebruikte regels 15 uitspraken waarbij opnieuw naar de beleving van regeldruk en de nalevingbereidheid gevraagd werd. Maar nu werd de vraag gesteld in de context van meer specifieke afwegingen ten aanzien nut, noodzaak, straf en pakkans, stem en vertrouwen.

(C en D) Instrumentele variabelen: nut en noodzaak van de regel

De instrumentele belangen nut en noodzaak werden gemeten door telkens per regel (van de vier gebruikte regels uit de onderwijspraktijk van de deelnemers) twee uitspraken te doen:

- (3) "Ik zie het nut van deze regel niet."
- (4) "Ik zie de noodzaak van deze regel niet."

(E en F) Variabelen straf en pakkans

Het belang "vermijden van straf" werd gemeten door de mate van instemming met vier uitspraken vast te stellen:

(5) "Doordat ik de les niet meer mag volgen als ik te laat kom, ben ik meer bereid om de regel op te volgen."

(6) "Als de regel wel zou bepalen dat ik op tijd moet komen maar er geen sanctie (niet meer toegelaten worden) wordt gesteld, ben ik meer bereid om de regel op te volgen."

(7) "Doordat ik de les niet meer mag volgen als ik te laat kom, voel ik mij onder druk gezet."

(8) "Als de regel wel zou bepalen dat ik op tijd moet komen maar er geen sanctie (niet meer toegelaten worden) wordt gesteld, voel ik mij toch onder druk gezet."

De "pakkans" werd bepaald aan de hand van de instemming met de stelling:

(9) "Ik vind dat de kans groot is dat ik gepakt word als ik deze regel overtreed."

(G en H) Sociaal-emotionele variabelen: stem en vertrouwen

Het sociaal-emotionele belang "stem" (*voice*) werd gemeten aan de hand van instemming met vier uitspraken, ieder zo geformuleerd dat de stelling is toegespitst op de specifieke regels, zoals bij regel 1:

(10) "Als de docent oprecht naar de reden voor mijn late binnenkomst luistert, ben ik meer bereid om voortaan de regel op te volgen."

(11) "Als ik te laat kom en de docent luistert oprecht naar de reden voor mijn late binnenkomst, dan voel ik mij meer onder druk gezet."

Er werd hierbij naast een stelling met een positieve formulering (wel luisteren), ook een stelling met een negatieve formulering aan de respondenten voorgelegd:

(12) "Als de docent niet oprecht naar de reden voor mijn late binnenkomst luistert, ben ik meer bereid om voortaan de regel op te volgen."

(13) "Als ik te laat kom en de docent luistert niet oprecht naar de reden voor mijn late binnenkomst, dan voel ik mij meer onder druk gezet."

Het sociaal-emotionele belang van het hebben van vertrouwen werd gemeten aan de hand van de mate van instemming met vier uitspraken:

(14) "Als ik er op kan vertrouwen dat de docent mijn belangen deelt en deze zal beschermen, ben ik meer bereid om de regel op te volgen."

- (15) “Als ik er niet op kan vertrouwen dat de docent mijn belangen deelt en deze zal beschermen, ben ik meer bereid om de regel op te volgen.”
- (16) “Als ik er op kan vertrouwen dat de docent mijn belangen deelt en deze zal beschermen, voel ik me minder onder druk gezet.”
- (17) “Als ik er niet op kan vertrouwen dat de docent mijn belangen deelt en deze zal beschermen, voel ik me meer onder druk gezet.”

5.2 Onderzoekresultaten

In deze sectie beschouwen wij de onderzoekresultaten, te weten in 5.2.1 de validatie van de schaal, in 5.2.2 de driehoeksverhouding tussen (1) de verwerking van informatie over het al dan niet bedreigen van instrumentele- en sociaal-emotionele belangen door regels, (2) beleving van regeldruk en (3), nalevingsbereidheid. In 5.2.3 behandelen we de rol van emoties binnen het onderzochte driehoeksverband.

5.2.1 Validatie van de schaal

Wij willen eerst onderzoeken of we in de antwoorden een onderliggende sociaal-emotionele en een instrumentele dimensie kunnen onderscheiden. Om relevante constructen te identificeren, voerden we op de 15 uitspraken (onafhankelijke variabelen) die te maken hadden met nut, noodzaak, straf, pakkans, stem en vertrouwen, principale componenten analyses (PCA) met varimax-rotatie uit.⁴⁵⁷ De PCA's zijn steeds uitgevoerd voor de afzonderlijke vier regels. We keken echter ook naar de gemiddelde uitkomsten van de vier regels tezamen.

Zoals we in het vorig hoofdstuk⁴⁵⁸ gezien hebben dienen we vijf stappen te doorlopen om betrouwbare resultaten te krijgen. Het ging om beslissingen met betrekking tot de volgende onderwerpen:

- (1) De geschiktheid van de data
- (2) De keuze in reductietechniek
- (3) Te hanteren rotatie techniek
- (4) Significantie van de componentladingen
- (5) Betrouwbaarheid van de schaal van de componenten

---

⁴⁵⁷ Field 2013, Hoofdstuk 17. Field 2018.

⁴⁵⁸ Zie sectie 4.2.3.

We laten hieronder zien tot welke resultaten deze stappen in het hierboven beschreven onderzoek hebben geleid.

(1) De geschiktheid van de data

De geschiktheid van de data onderzochten wij in onze SPSS analyse met de *Kaiser-Meyer-Olkin* meting (KMO)⁴⁵⁹ en met de *Barlett's test of sphericity*.⁴⁶⁰ De KMO verifieerde de geschiktheid van de steekproef van elk van de vier regels⁴⁶¹, voor het uitvoeren van de analyses ($.64 < \text{KMO} < .76$ ⁴⁶²). Barlett's test of sphericity geeft per regel een significante correlatie tussen de variabelen aan (Regel1; $\chi^2 (105) = 532,311, p < .001$ / Regel2; $\chi^2 (105) = 736,325, p < .001$ / Regel3; $\chi^2 (105) = 783,842, p < .001$ / Regel4; $\chi^2 (105) = 793,505, p < .001$). Beide testen lieten derhalve zien dat onze data geschikt waren om de PCA uit te kunnen voeren.

Wij constateerden dat niet alle individuele KMO's groter waren dan de aanbevolen waarde van $> .5$.⁴⁶³ Deze waarden waren kleiner dan de aanbevolen waarde voor de vraag naar de pakkans bij de eerste, tweede en vierde regel ("Ik acht de kans hoog dat ik gepakt wordt als ik..."). En eveneens voor de twaalfde vraag van de vierde regel ("Als ik er niet op kan vertrouwen dat de docent mijn belangen deelt en deze zal beschermen ben ik meer bereid om de regel op te volgen"). Omdat wij ook kijken naar de gemiddelde scores van de vragen over de vier regels tezamen kozen wij er hier voor om deze vragen niet te verwijderen.

(2) Extractie van de componenten

Een PCA levert doorgaans meerdere componenten en er dient te worden uitgemaakt welke van deze componenten statistisch relevant zijn en welke niet. We hanteren hiervoor drie criteria te weten⁴⁶⁴:

(A) Het Kaiser's criterium

(B) De Scree Plot

(C) Parallel analyse

---

⁴⁵⁹ Field 2013, p. 684.

⁴⁶⁰ Field 2013, pp. 685-686, 870.

⁴⁶¹ Zie 5.1.5.

⁴⁶² Zie 4.2.3. KMO waarden tussen .65 en .85 zijn goed. De waarde .64 is matig.

⁴⁶³ Zie sectie 4.2.3; Field 2018, p. 808.

⁴⁶⁴ Zie 4.2.3.

(A) Het Kaiser's criterium⁴⁶⁵ stelt dat alle componenten met een Eigenwaarde van tenminste 1 als betekenisvol kunnen worden beschouwd. De PCA's leverden doorgaans vier tot vijf componenten op met Eigenwaarden groter dan 1, volgens dit Kaiser's criterium. De componenten verklaarden tussen 62,98% en 69,36% van de variantie.

(B) De scree plot van elke van de vier regels liet een "knik" zien na de 4^e component, zodat we ons verder hebben gericht op de eerste vier componenten.

(C) Parallelanalyse liet echter zien dat bij al de vier regels slechts drie componenten statistisch interessant waren. Bij allen was de eigenwaarde van het 95^e percentiel van de vierde component groter dan de eigenwaarde van de *raw data* van de vierde component (1^e regel $1.34 > 1.06$; 2^e regel $1.34 > 1.12$; 3^e regel $1.34 > 1.10$; 4^e regel $1.34 > 1.15$).

Wij kozen er daarom voor om slechts de eerste drie componenten van al de vier regels in de verdere analyses te betrekken.

(3) Te hanteren rotatie techniek

Er zijn meerdere rotatietechnieken die onderverdeeld kunnen worden in de Varimax techniek en de Direct Oblimin techniek. Belangrijk voor de keuze tussen beide technieken is de vraag of de gegenereerde componenten correleren of niet. Doen ze dat niet dan wordt de Varimax techniek aanbevolen. Wij voerden bij al de vier regels eerst de Direct Oblimin techniek uit en controleerden de hierbij geproduceerde *component correlation matrix*. Bij alle vier regels waren de correlatie waarden tussen de componenten < 0.32 .⁴⁶⁶ Dit wil zeggen dat aangenomen kan worden dat de componenten niet correleren⁴⁶⁷ en dat dan de Varimax techniek wordt aanbevolen.

(4) Significantie van de componentladingen

Een variabele wordt geacht op een component te laden als de waarde van zijn lading $> \pm 0.10$ is en dat SPSS standaard op deze waarde is ingesteld. Voor significantie stellen statistici echter de eis dat de waarde van de lading > 0.4 is.

Als we de drie statistisch relevante componenten van al de vier regels vergelijken, dan blijken ze consistent te zijn. Tabel 5.1 geeft de factorladingen per regel en de gemiddelde ladingen over de vier regels tezamen voor de drie geselecteerde componenten. De tabel laat

---

⁴⁶⁵ Kaiser 1960.

⁴⁶⁶ Tabachnick & Fidell 2013, p. 651.

⁴⁶⁷ Field 2018, pp. 792-794; Tabachnick & Fidell 2013, p. 651.

zien dat de gemiddelde waarden van de ladingen van de items in iedere component significant zijn binnen de componenten ($> .4$ gemiddeld)⁴⁶⁸.

Tabel 5.1: Factorladingen voor Principal Component Analyse met Varimax Rotatie per regel

Item	Regel 1	Regel 2	Regel 3	Regel 4	<i>M*</i>
Component 1: Positieve sociaal-emotionele dimensie					
Vr13: Als ik er op kan vertrouwen dat de docent mijn belangen deelt en deze zal beschermen, voel ik me minder onder druk gezet.	.79	.87	.78	.82	.81
Vr11: Als ik er op kan vertrouwen dat de docent mijn belangen deelt en deze zal beschermen, ben ik meer bereid om de regel op te volgen.	.77	.79	.83	.84	.81
Vr9: Als de docent oprecht luistert naar de reden waarom ik de regel heb overtreden, dan voel ik mij minder onder druk gezet.	.76	.87	.70	.80	.78
Vr7: Als de docent oprecht luistert naar de reden waarom ik de regel heb overtreden, ben ik meer bereid om de regel op te volgen.	.65	.75	.85	.81	.76
Vr5: omdat ik straf krijg als ik de regel overtreed, voel ik me onder druk gezet.	.52	.53	.34	.46	.46
Vr10: Als de docent niet oprecht luistert naar de reden waarom ik de regel heb overtreden, dan voel ik mij meer onder druk gezet.	.64	.59	.39	.25	.45
Component 2: Negatieve sociaal-emotionele dimensie					
Vr12: Als ik er niet op kan vertrouwen dat de docent mijn belangen deelt en deze zal beschermen, ben ik meer bereid om de regel op te volgen.	.83	.81	.26	.85	.69
Vr8: Als de docent niet oprecht naar mijn reden luistert als ik de regel heb overtreden, ben ik meer bereid om voortaan de regel op te volgen.	.70	.80	.49	.74	.68
Vr14: Als ik er niet op kan vertrouwen dat de docent Mijn belangen deelt en deze zal beschermen, voel ik me meer onder druk gezet.	.58	.53	.81	.18	.53
Vr6: Als er geen straf staat op het niet naleven van de regel, dan voel ik mij toch onder druk gezet	.10	.37	.64	.54	.41
Vr10: Als de docent niet oprecht naar mijn reden luistert als ik de regel heb overtreden, voel ik me meer onder druk gezet.	.27	.41	.69	.26	.41
Component 3: Instrumentele dimensie					
Vr16: Ik zie het nut van deze regel niet.**	.91	.94	.91	.90	.91
Vr17: Ik zie de noodzaak van deze regel niet.**	.88	.93	.91	.90	.90
Vr3: Omdat er een straf staat op het overtreden van de regel, ben ik meer bereid de regel op te volgen.	.41	.35	.56	.67	.50

N=121.

Drie regels waren gericht op een bepaald verbod, namelijk te laat komen, praten en eten tijdens de les, en samen werken aan een individuele thuiswerkopdracht. De overblijvende regel was gericht op een strikte en gedetailleerde bepaling over de wijze waarop een opdracht ingeleverd diende te worden.

Ladingen $> .4$ worden vetgedrukt weergegeven.

* *M* = gemiddelde factorladingen van alle regels tezamen.

** Items werden omgepoold vóór analyse.

⁴⁶⁸ Field 2018, pp. 794-795.

Omdat binnen de eerste component de items zich groepeerden die verband hielden met de aanwezigheid van *stem* en *vertrouwen*, associeerden we deze component met de *positieve sociaal-emotionele dimensie* van rechtvaardigheid. Binnen de tweede component groepeerden zich de items die verband hielden met de afwezigheid van *stem* en *vertrouwen* en we identificeerde deze component daarom als de *negatieve sociaal-emotionele dimensie* van rechtvaardigheid. Binnen de derde component groepeerden zich de items met betrekking tot *nut en noodzaak* van de regel en we interpreteerden dit als de *instrumentele dimensie* van rechtvaardigheid.

Bij de vier items die betrekking hebben op straf zien we het volgende.

(1) Eén item had hoge ladingen op de *positieve sociale dimensie* (Vr5: omdat ik straf krijg als ik de regel overtreed, voel ik me onder druk gezet),

(2) één item had hoge ladingen op de *negatieve sociale dimensie* (Vr6: Als er geen straf staat op het niet naleven van de regel, dan voel ik mij toch onder druk gezet),

(3) één item had hoge ladingen op de *instrumentele dimensie* (Vr3: Omdat er een straf staat op het overtreden van de regel, ben ik meer bereid de regel op te volgen).

(4) en één item (Vr4: Als er geen straf staat op het niet naleven van de regel, dan ben ik meer bereid me aan de regel te houden) had op vrijwel geen van de dimensies enige lading van betekenis.⁴⁶⁹

Verder zagen we dat het item dat betrekking had op de pakkans (Vr15: Ik acht de kans hoog dat ik gepakt wordt als ik niet op tijd kom) eveneens op vrijwel geen van de dimensies enige lading van betekenis had.⁴⁷⁰

We zien hierin een bevestiging dat straffen zowel instrumentele- als sociaal-emotionele belangen bedreigen. Straffen leiden niet alleen tot afwegingen tussen opbrengst en nadelen van naleefgedrag, maar geven ook informatie over de heersende moraliteit binnen een groep. Hierdoor kunnen perspectieven op straffen niet zinvol worden onderscheiden als instrumenteel of sociaal-emotioneel.

De PCA's bevestigden derhalve onze verwachting namelijk dat er in de beantwoording van respondenten instrumentele- en sociaal-emotionele dimensies te onderscheiden zijn waarin de straf-items gelijkelijk waren verdeeld.

---

⁴⁶⁹ De score voor vraag 4 lag tussen .06 en .25 met één significante lading van .58 op de positief sociaal-emotionele dimensie van regel 3.

⁴⁷⁰ De score voor vraag 15 bedroeg tussen .01 en .34 met één significante lading van .63 op de negatief sociaal-emotionele dimensie van regel 4.

(5) Betrouwbaarheid van de schaal van de componenten

Betrouwbaarheidsanalyses⁴⁷¹ laten zien dat de schalen van de drie dimensies betrouwbaar zijn. De Cronbach's alpha's van de positieve sociaal-emotionele dimensie varieerden van de vier regels tussen $\alpha = .80$ en $\alpha = .84$ en van de negatieve sociaal-emotionele dimensie, tussen $\alpha = .61$ en $\alpha = .71$. De betrouwbaarheidswaarden van de instrumentele dimensie van de vier regels waren tussen $\alpha = .71$ en $\alpha = .81$. Als we naar de betrouwbaarheid van de waarden van de gemiddelde scores van de drie dimensies van de vier regels tezamen kijken dan zien we een betrouwbaarheid van $\alpha = .92$ voor de positieve sociaal-emotionele dimensie, $\alpha = .86$ voor de negatieve sociaal-emotionele dimensie, en $\alpha = .85$ voor de instrumentele dimensie (zie Tabel 5.2).

Tabel 5.2: Cronbach's alpha van de dimensies

	Cronbach's alpha				<i>M</i> *
	Regel 1	Regel 2	Regel 3	Regel 4	
Positieve sociaal-emotionele dimensie	.82	.84	.80	.81	.92
Negatieve sociaal-emotionele dimensie	.61	.67	.64	.71	.86
Instrumentele dimensie	.71	.74	.78	.81	.85

* *M* = gemiddelde factorladingen van alle regels tezamen.

5.2.2 Driehoeksverhouding

In deze sectie onderzoeken wij het verband tussen (1) verwerking van informatie over al dan niet bedreigen van instrumentele- en sociaal-emotionele belangen door regels, (2) beleving van regeldruk en (3) nalevingsbereidheid zoals we in Figuur 5.1 schematisch hadden weergegeven.

In de door ons verstrekte rechtvaardigheidsinformatie ten aanzien van stem/vertrouwen en nut/noodzaak ontdekten wij in de vorige sectie drie dimensies, (1) een instrumentele dimensie, (2) een positief sociaal-emotionele dimensie en (3) een negatief sociaal-emotionele dimensie. Met correlatie analyse willen eerst we het verband tussen de drie dimensies en de onafhankelijke variabelen (beleving van regeldruk en nalevingsbereidheid) meten. We gebruiken hiervoor de gemiddelde scores van de items van de drie dimensies (componenten) van de

---

⁴⁷¹ Zie subsectie 4.2.3.

vier regels tezamen. De analyses van de afzonderlijke regels laten patronen zien die overeenkomen met de analyse van de gemiddelde scores tezamen.⁴⁷²

Correlatieanalyse (Pearson) laat een significant negatief verband zien tussen beleving van regeldruk en nalevingsbereidheid, $r = -.43$, $p < .001$ (2-tailed), wat aangeeft dat naarmate de regeldruk toeneemt, de bereidheid om de regel op te volgen afneemt en vice versa. Wat verder opvalt, is dat het regeldrukoordeel en de nalevingsbereidheid op verschillende wijzen verband houden met de door ons geïdentificeerde sociaal-emotionele dimensies en instrumentele dimensie van rechtvaardigheid. Zo laat Tabel 5.3 zien dat beide sociaal-emotionele dimensies (het al dan niet hebben van een stem en vertrouwen) een sterke correlatie hebben met de beleving van regeldruk, $r = .44$, $p < .001$ voor de positieve dimensie, en $r = .34$, $p < .001$ voor de negatieve dimensie. Geen van beide sociaal-emotionele dimensies blijken een significante correlatie te hebben met de bereidheid om de regel na te leven, $r = -.01$, $p = .94$ voor de positieve dimensie en $r = -.05$, $p = .57$ voor de negatieve dimensie. De instrumentele dimensie blijkt juist sterk te correleren met de nalevingsbereidheid, $r = .61$, $p < .001$, maar heeft eveneens een significante (maar veel kleinere) correlatie met de beleving van regeldruk, $r = -.22$, $p = .012$.

Tabel 5.3: Correlaties tussen regeldruk, nalevingsbereidheid en de rechtvaardigheidsdimensies

	Nalevingsbereidheid	Regeldruk	Pos SE dim	Neg SE dim	Instrumentele dim
Nalevingsbereidheid	1	-.43***	-.01	-.05	.61***
Regeldrukoordeel	-.43***	1	.44***	.34***	-.22*
Positieve sociaalemotionele dimensie	-.01	.44***	1	.49***	.10
Negatieve sociaalemotionele dimensie	-.05	.34***	.49***	1	-.02
Instrumentele dimensie	.61***	-.22*	.10	-.02	1

*** Correlatie is significant op het niveau 0.001 (2-tailed)

** Correlatie is significant op het niveau 0.01 (2-tailed)

* Correlatie is significant op het niveau 0.05 (2-tailed)

Om verschillen in correlatie coëfficiënten, zoals in Tabel 5.3 weergegeven, te traceren is het nodig om de coëfficiënten eerst naar een Z-score te converteren. De Z-score geeft aan hoeveel standaarddeviaties een variabele van het gemiddelde afwijkt. Doordat de maat op deze wijze gestandaardiseerd wordt is het mogelijk om Z-scores met elkaar te vergelijken. Met een Z-toets kan significante verschillen tussen correlatie coëfficiënten worden aangetoond. Op deze wijze zien wij bij de sociaal-emotionele dimensies dat haar correlaties met de beleving van regeldruk significant hoger zijn dan haar correlaties met de nalevingsbereidheid. Voor de

⁴⁷² De scores van de individuele regels waren echter niet altijd even hoog als het gemiddelde over de vier regels tezamen.

positieve sociaal-emotionele dimensie is het verschil significant groot, $z = -3,77$, $p < .001$ (2-tailed) en voor de negatieve sociaal-emotionele dimensie is het verschil eveneens significant hoog, $z = -3.22$, $p = .001$ (2-tailed). De Z-toets laat zien dat deze verschillen bij de instrumentele dimensie eveneens sterk significant zijn, $z = 7.46$, $p < .001$. Het lijkt er dus op dat de sociaal-emotionele dimensies met het beleven van regeldruk kunnen worden geassocieerd en de instrumentele dimensie primair met de nalevingsbereidheid.

5.2.3 *Twee routes naar nalevingsbereidheid*

Om de boven omschreven driehoeksverhouding verder in kaart te brengen onderzochten we vervolgens in welke mate de (emotionele) beleving van regeldruk het effect medieert dat (on)rechtvaardigheidsinformatie op de nalevingsbereidheid heeft. Voor deze analyse gebruiken statistici de Sobeltest.⁴⁷³

De resultaten van de Sobeltest tonen aan dat de beleving van regeldruk binnen de sociaal-emotionele dimensie een veel prominentere rol speelt bij de nalevingsbereidheid dan binnen de instrumentele dimensie.

Bij de positieve sociaal-emotionele dimensie vinden we een waarde van $z = -3.86$, $p < .001$ voor het effect van de beleving van regeldruk op de relatie tussen de positieve dimensie en nalevingsbereidheid. Voor de negatieve sociaalemotionele dimensie is die waarde $z = -3.27$, $p < .001$. Binnen beide dimensies is dit mediërend effect derhalve significant.

De Sobeltest gaf voor de instrumentele dimensie een waarde van, $z = 2.32$, $p = .020$ wat aangeeft dat het mediërend effect niet significant is. Dat wil zeggen dat de beleving van regeldruk binnen de instrumentele dimensie geen mediërend effect heeft op de relatie tussen de instrumentele dimensie en nalevingsbereidheid.

5.3 Antwoord op OV2 en OV3

De resultaten geven voldoende informatie om de onderzoeksvragen te beantwoorden. In 5.3.1 beantwoorden wij OV2 en in 5.3.2 OV3. Als aanvulling op onze antwoorden op OV2 en

---

⁴⁷³ Sobel 1982. Zie voor de online test: <http://quantpsy.org/sobel/sobel.htm>.

OV3, betogen wij in 5.3.3, dat er twee verschillende routes zijn waarlangs mensen besluiten om een regel na te leven.

5.3.1 Antwoord onderzoeksvraag 2

OV2 formuleerden wij als volgt. *Welk effect heeft het schenden van instrumentele en/of sociaal-emotionele belangen door interventies op de beleving van regeldruk?* Om deze vaag te beantwoorden onderzochten we het verband tussen verwerking van informatie over het al dan niet bedreigen van sociaal-emotionele en instrumentele belangen door regels en beleving van regeldruk. We zagen dat zowel instrumentele als sociaal-emotionele informatie significant effect had op de beleving van regeldruk. Het onderzoek laat derhalve zien dat beide motieven een significant effect hebben op de beleving van regeldruk.

Dit resultaat bevestigt de vermoedens dat de beleving van regeldruk zowel een instrumentele als een sociaal-emotionele motivatie kent.⁴⁷⁴ Hiervoor vonden wij in ons trendonderzoek⁴⁷⁵ ook al ondersteunend bewijs. Maar, anders dan in het trendonderzoek, waar het om de Amerikaanse samenleving ging, hebben de resultaten van de enquête rechtstreeks betrekking op de Nederlandse samenleving. We vinden hiermee derhalve verder bewijs dat we binnen de Nederlandse samenleving regeldruk kunnen opvatten als door regels uitgeoefende bedreigingen van sociaal-emotionele- en instrumentele belangen. Bovendien stellen het onderscheid vast op basis van directe ondervraging van respondenten en niet op basis van een literatuurcorpus, waardoor we directer bewijs kunnen voorleggen.

5.3.2 Antwoord onderzoeksvraag 3

In OV3 stelden wij de vraag: *welk effect heeft ervaring van regeldruk op de nalevingsbereidheid?* Om die vraag verder te beantwoorden onderzochten we het verband tussen beleving van regeldruk en nalevingsbereidheid. De resultaten laten zien dat de beleving van regeldruk sterk verband houdt met de bereidheid om de regel na te leven. Het verband is negatief. Dit betekent dat als de beleving van regeldruk toeneemt, de nalevingsbereidheid afneemt en vice versa.

---

⁴⁷⁴ Zie de door ons ontworpen psychologische architectuur van regeldruk in sectie 2.5.

⁴⁷⁵ Hoofdstuk 4.

De Sobeltest liet echter zien dat de relatie tussen de beleving van regeldruk en nalevingsbereidheid verschillend uitwerkt, afhankelijk van instrumentele informatie op het naleefgedrag. De beleving van regeldruk blijkt, binnen de sociaal-emotionele dimensie, een groter mediërend effect te hebben op de nalevingsbereidheid dan binnen de instrumentele dimensie. We zien dat het effect dat sociaal-emotionele overwegingen hebben op de nalevingsbereidheid veel sterker door de beleving van regeldruk wordt gemedieerd dan het effect dat instrumentele overwegingen hebben op de nalevingsbereidheid.

5.3.3 *Twee routes naar naleving*

Als aanvulling op de antwoorden op OV2 en OV3 constateerden we dat beleving van regeldruk sterker door sociaal-emotionele informatie wordt beïnvloed dan door instrumentele informatie. Bovendien zagen we dat de invloed van instrumentele informatie op nalevingsbereidheid sterk significant was. Bij informatie over nut en noodzaak van regels was de nalevingsbereidheid significant hoog en bij informatie over de afwezigheid van nut en noodzaak van een regel was de nalevingsbereidheid significant lager. Sociaal-emotionele informatie had geen significant effect op de nalevingsbereidheid.

Dat de sociaal-emotionele dimensie met de beleving van regeldruk kon worden geassocieerd en de instrumentele dimensie primair met de nalevingsbereidheid, suggereert dat er twee routes zijn waarlangs een besluit tot naleving wordt genomen. Een directe route tussen regeldrukinformatie en nalevingsbereidheid die onafhankelijk van emotionele reacties verloopt en een indirecte route die wel sterk afhankelijk is van emotionele reacties.

5.4 Conclusie: Regels, regeldruk en nalevingsbereidheid

De resultaten van dit onderzoek lijken een verder bewijs te vormen dat mensen op basis van hun verwerkingsvoorkeur zoals door CEST beschreven, regeldruk op verschillende wijzen ervaren, en verschillende beslissingen maken voor het naleven van regels. Zij volgen hierbij verschillende routes waarlangs een besluit tot naleving wordt genomen. Een directe route tussen instrumentele informatie en nalevingsbereidheid die onafhankelijk van regeldruk reacties verloopt en een indirecte route die wel beïnvloed wordt door de beleving van regeldruk. Daar ervaringsgerichte verwerking zich onderscheidt van een rationele verwerking door emotionele geladenheid lijkt het erop dat rationele respondenten (minder emotie) de directe route namen

terwijl ervaringsgerichte respondenten (meer emotie) de indirecte route gebruikten. Ten aanzien van de door Cropanzano beschreven rechtvaardigheidsmotieven toont het enquête onderzoek aan dat ervaringsgerichte deelnemers gevoeliger zijn voor sociaal-emotionele informatie terwijl rationele deelnemers gevoeliger zijn voor instrumentele informatie. Dit is een verder bewijs dat de beide rechtvaardigheidsmotieven van Cropanzano, bij de omgang met regels, tevens regeldruk veroorzaken. Net als bij de in Hoofdstuk 2 beschreven mediërende werking van emoties op het effect dat rechtvaardigheidsinformatie doorgaans heeft op de nalevingsbereidheid zagen we dat de emotionele lading van regeldruk een zelfde mediërend effect sorteerte.

Dit alles betekent dat als de overheid mensen met respect en vertrouwen behandelt de doorgaans gunstige effecten van zo'n behandeling vooral bij ervaringsgerichte mensen te niet kunnen worden gedaan door ervaringen uit het verleden. Ten aanzien van het in Hoofdstuk 3 beschreven regeldrukbeleid van de overheid ondersteunen de resultaten de gedachte dat de overheid bij het ontwikkelen van beleid en regelgeving niet alleen een rationele benadering dient te hanteren maar tevens dient te anticiperen op het besef dat mensen ook meer intuïtief en emotioneel met regels omgaan en dat ervaringen uit het verleden een grillige rol kunnen spelen. Het gaat hierbij dus niet alleen om het hanteren van kosten-batenanalyses en het afwegen van toetsingskaders maar tevens om het daadwerkelijk invoelen van betrokken sociaal-emotionele belangen.